

ЦЕЛЕНАСОЧЕНАТА ИКОНОМИКА: РЪКОВОДСТВО ЗА ПРОМЯНА НА КАПИТАЛИЗМА

Росица Чобанова

Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Chobanova, R. (2022). Tselenasochenata ikonomika: Rakovodstvo za promyana na kapitalizma (Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism). *Economic Thought Journal*, 67(3), 402-408 (in Bulgarian).

To link to this article / Връзка към статията:

Published online / Публикувана онлайн: 29 July 2022

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване

<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

ЦЕЛЕНАСОЧЕНАТА ИКОНОМИКА: РЪКОВОДСТВО ЗА ПРОМЯНА НА КАПИТАЛИЗМА

Росица Чобанова

Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките

Справянето с бурното развитие и приложение на нови технологии и със съпътстващите ги икономически и обществени промени днес все по-настоятелно поставя въпроса за теоретичното им преосмисляне като основа за правилни управленски решения. Отговор на тази потребност е наскоро публикуваната и привляклата вниманието на международната икономическа колегия книга на проф. Мариана Мацукато¹ „Целенасочената икономика“, посветена на проблема за преодоляването на кризата на капитализма чрез разрешаване на съвременните предизвикателства пред развитието. В нея авторът предлага теоретично преосмисляне както на новите реалности и на съпътстващите ги проблеми, така и на възможните нови практически решения, насочени към преодоляването на кризата на капитализма, разбираана като неспособност за справяне с новите проблеми чрез традиционните механизми на пазара.

Проф. Мацукато защитава тезата, че това може да се постигне чрез промяна на капитализма, осъществена чрез прилагането на нова теория. Необходимо условие за такава промяна е да се преосмисли ролята на правителствата за развитието на националните стопанства. Според нея това се налага, тъй като е „изгубен“ правилният път за развитие в съвременния свят, който се характеризира с изобилие от различни предизвикателства, засягащи живота на планетата и развитието на обществото – от свързаните със здравето, през климатичната

¹ Д-р Мариана Мацукато е професор по икономика на иновациите и публичните ценности в Университетския колеж в Лондон (UCL) и е основател и директор на Института за иновации и обществена цел (IPPP). Тя е носител на редица престижни международни награди като тези на името на Джон фон Нойман за 2020 г., на всички европейски академии на името на мадам дьо Стаел за 2019 г. и наградата „Василий Леонтиев“ за 2018 г. за развитие на икономическа мисъл. Сп. „The New Republic“ определя проф. Мацукато като един от тримата най-значими съвременни мислители в областта на иновациите, а според сп. „Wired“ тя е сред 25-имата лидери, които формират бъдещето на капитализма. Сред най-високо оценените ѝ книги са „Предприемаческата държава: развенчаване на митовите за обществения срещу частния сектор“ (2013), където характеризира важната роля, която държавата играе при стимулирането на растежа, и „Стойността на всяко нещо: създаване и извличане в глобалната икономика“ (2018), където дискутира как създаването на стойност трябва да бъде възнаградено преди извличането на стойност и съветва политици от целия свят относно приобщаващия и устойчив растеж, реализиран чрез иновации.

Сегашните обществени позиции на проф. Мацукато включват членство в Съвета на икономическите съветници на шотландското правителство, в Икономическия консултативен съвет на президента на Южна Африка, в Консултативната група за ново разбиране за растежа и в Комитета на ООН за политика за развитие (CDF).

криза, до управлението на цифровите технологии за защита на поверителността. Авторът подчертава, че справянето с новите предизвикателства изисква да се използва много различен от досегашния подход. Това предполага преосмисляне както на представата за ролята на правителството за икономическото развитие, така и на инструментариума, структурите и капацитета за осъществяването на тази промяна.

Значението на книгата се определя и от факта, че тя представя аргументи за разбирането на „правилния път на развитието“, залегнало в изготвения от проф. Мацукато (в качеството ѝ на специален съветник на комисаря на ЕК по изследванията, науката и иновациите) доклад. Този доклад оказва огромно въздействие върху изследванията и иновациите в Европейския съюз, превръщайки „мисиите“ (постигането на определени цели, свързани с преодоляване на новите предизвикателства пред развитието) в ключов нов инструмент в Европейската програма за иновации „Horizon“.

Обобщавайки казаното дотук, може да се направи изводът, че според проф. Мацукато определянето на правилния път е свързано с отговора на въпроса каква трябва да бъде ролята на правителството за развитието на икономиката, а също и кои са съответните инструменти, структури и капацитет както в рамките на публичните институции, така и за насърчаване на сътрудничеството между тях и частните организации за решаване на най-належащите проблеми на съвременността. С други думи, книгата е посветена на преосмислянето на функционирането на капитализма.

Изложението е структурирано в четири части. В *първата* са очертани последиците от неспособността на управляващите да аргументират необходимостта от промяна на преобладаващото разбиране за целите на развитието, на мисията на икономиката и на целите на въздействието на държавата. Поставен е проблемът за търсенето на адекватни стимули за извършване на тази промяна на основата на аналогия с проекта „Аполо“ на президента на САЩ Джон Кенеди, увенчан със стъпването на първия човек на Луната². *Втората част*, озаглавена „Възможната мисия“, акцентира върху дейностите, които са необходими, за да се осъществи възможната мисия и да се постигнат поставените цели, като опитът от проекта „Аполо“ е обобщен в шест послания. В *третата част* – „Мисии в действие“, са формулирани предизвикателствата пред съвременното развитие и съответните цели на икономиката, свързани, от една страна, с устойчивото развитие, а от друга, с проблемите пред зеления преход. В *четвъртата част* – „Предстоящата мисия“, въз основа на прилагането на нова теория за нова политика са открити седем принципа, насочени към развитието на икономика, която да е подчинена на определена цел.

Един от проблемите, който трябва да се преодолее, за да се разбере идеята за

² Става дума за силата на мотивацията в конкурентната борба – след като СССР осъществява първия полет на човек в Космоса, целта на САЩ е да го изпреварят със стъпването на Луната. В литературата има и други нови теоретични постановки за движещите сили на промяната, основани на Хегеловата доктрина за икономическо развитие (вж. например Chobanova, R. (2021). Circular economy concept as a response to contemporary global challenges. In: *The Response of the Forest- Based Sector to Changes in the Global Economy*. Koper, Slovenia: University of Ljubljana, 1-9).

„целенасочена икономика“, е свързан с преобладаващото разбиране за държавата като за тромава бюрократична машина, която не може да иновира – в най-добрия случай ролята ѝ е да регулира и да преразпределя или да коригира пазарите, когато не успяват да се справят с икономическите проблеми. Според това схващане държавните служители не са толкова креативни и не поемат толкова рискове, колкото например предприемачите от Силициевата долина. Държавата трябва просто да изравни игралното поле и след това да се отдалечи, така че поеманият риск бизнес да може да играе играта „насаме“. Проф. Мацукато застъпва мнението, че не може да се премине към решаване на ключовите проблеми на развитието, пред които са изправени съвременните икономики, докато не се изостави тази тясна гледна точка.

За да бъдат решени съвременните предизвикателства, в книгата е обоснована необходимостта от промяна в разбирането за целта на развитието и за мисията на икономиката. Във връзка с това са приведени аргументи, свързани с увеличаването на дисбалансите в икономиката и на противоречията в обществото, както и с невъзможността за преодоляването им в рамките на господстващото мислене, определена от проф. Мацукато като криза на капитализма. Тя подчертава: „Вместо устойчив растеж капитализмът е изградил икономики, които, като създадоха спекулативните балони, обогатяват вече изключително богатия 1% от населението и капитализмът е в криза.“ Богатите са станали по-богати – 1% от населението, тези с повече от 1 млн. дол., притежава 44% от световното богатство, докато изменението на климата трансформира (а в някои случаи унищожават) живота на планетата.

Динамиката на неравенството в обществото се обяснява с рекордно високото равнище на съотношението печалба/заплата. Авторът посочва, че между 1995 и 2013 г. реалните средни заплати в страните от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие се увеличават със средногодишен темп от 0,8% спрямо 1,5% ръст на производителността на труда. До 2018 г. частният дълг спрямо БВП достига нива от 150% в САЩ, 170% в Обединеното кралство, 200% във Франция и 207% в Китай – всички значително по-високи, отколкото нивата в началото на века.

По-голямата част от бизнеса изпитва сериозни затруднения, породени от опасната комбинация от ниско равнище на инвестиции и високи възнаграждения на акционерите и на ръководителите на компании, чието управление в много случаи е краткосрочно. През 80-те години на миналия век в Обединеното кралство представителите на висшия мениджмънт получават многократно повече, отколкото средния работник – до 2016 г. например средното заплащане на главния изпълнителен директор на „Financial Times Stock Exchange Group“ (FTSE) е 129 пъти по-високо от това на среден служител. От 1980 г. съотношението при изплащането на дивиденди в Обединеното кралство остават постоянни независимо от рентабилността. Важността на обратното изкупуване на акции се увеличава и през последното десетилетие постоянно надхвърля емитирането на акции в страната. В САЩ общите изплащания на акционерите достигат почти 1 трилион дол., равняващи се на пикове отпреди кризата, като нарастват от около 10% от вътрешния паричен поток през 70-те години на миналия век до 60% през 2015 г.

Описаните проблеми водят до нефункционална форма на капитализъм и имат (*поне*) четири ключови източника: (1) краткосрочността на финансирането във финансовия сектор, (2) финансиализацията на бизнеса, (3) извънредната ситуация в областта на климата и (4) бавната или отсъстваща реакция на правителствата. Част от проблема е начинът, по който организациите са структурирани и се свързват една с друга, и следователно преструктурирането е съставен елемент от решението.

Проф. Мацукато откроява причините за тази криза в съвременния капитализъм. Първата е, че финансовият сектор до голяма степен финансира сам себе си – кредитирането на финансовия сектор, на застраховането и на недвижимите имоти преобладават в сравнение с това на реалния сектор. В тази връзка като подходящ се определя акронимът FIRE – Finance, Insurance, Real Estate (чийто буквален превод е пожар), в смисъл, че „горят“ основите на дългосрочния икономически растеж. В САЩ и в Обединеното кралство например само около 1/5 пета от финансите са насочени към реалната икономика (компаниите, които искат да правят иновации; инфраструктура, която се нуждае от изграждане, и т.н.). В Обединеното кралство едва 10% от всички банкови заеми помагат на нефинансови фирми – остатъкът поддържа недвижимите имоти и финансовите активи. Повечето пари се връщат най-вече обратно към финансите, застраховането и недвижимите имоти, вместо да се предоставят за производствени цели.

Като основна причина за кризата проф. Мацукато посочва недобрата теория, която води до невъзможност да се решат практическите проблеми, използвайки пет разпространени мита:

- Мит 1: Бизнесът създава стойност и поема рискове.
- Мит 2: Целта на правителството е да коригира провалите на пазара.
- Мит 3: Правителството трябва да работи като бизнес организация.
- Мит 4: Аутсорсингът спестява пари на данъкоплатците.
- Мит 5: Правителствата не трябва да избират победители.

Тезата на автора е, че не може да се премине към решаване на съвременните проблеми, докато не се преодолеят споменатите митове. Новият подход се свързва с идеята за *обществена цел*, която да ръководи политическата и бизнес активност³. Според проф. Мацукато този нов подход рефлектира в необходимостта от нов речник на политическата икономия. Обществената цел кореспондира с колективното създаване на стойност и с по-доброто съответствие между нейното създаване и преразпределение. Последното не трябва да е само за преразпределение (например *ex post*), но и за предварително разпределение (*ex ante*), т.е. икономическите актьори трябва да общуват, да си сътрудничат и да

³ Идеята за подчиняване на развитието на икономиката на определена обществена цел не е нова в стопанската история и в историята на икономическата политика. Коментари върху тази практически до голяма степен реализирана, а след това отпаднала идея намират място в статията „Новият стадий на икономическо развитие“ (Икономическа мисъл, 2021, N. 2). Евгени Матеев предлага и прилага инструментариум за решение на икономическата задача как с определени ограничени национални и привлечени отвън ресурси да се постигне приетата от обществото цел на развитието (вж. Матеев, Е. (1977). *Баланс на народното стопанство*. С.: Наука и изкуство).

споделят по симбиотичен начин. От съществено значение е микросвойствата на системата (например как организациите се управляват) да се свържат с макро-моделите на типа желан растеж.

В заключението на първата част проф. Мацукато обобщава, че прилаганият от нея подход е ориентиран към реализиране на целта на икономическото развитие чрез избор на посоки за разработване на политики, които катализират инвестиции, иновации и сътрудничество между голям брой и разнообразни участници в икономиката, ангажирайки както бизнеса, така и гражданите. Този избор предполага да се използват инструменти като заеми, безвъзмездни средства и обществени поръчки, за да се стимулират възможно най-много иновативни решения за справяне с конкретни проблеми, независимо дали те са свързани с ограничаване и премахване на големите натрупвания от пластмасови отпадъци в океана, или със стесняване на пропастта на цифровото разделение. Задвижването на управленските структури на организациите и на взаимоотношенията между тях чрез понятието „цел“ е ключът към подход, ориентиран към мисията. Всъщност в продължение на много години има призови корпоративното управление да бъде по-„целенасочено“, като отчита в по-голяма степен интересите на заинтересованите страни.

Втората част на изследването е посветена на вижданията на автора относно това какво трябва да се направи, за да се постигнат смелите амбиции. В тази връзка проф. Мацукато анализира и извежда основните уроци от проекта „Аполо“, като ги обобщава по следните направления:

- Лидерство, основано на визия и цел;
- Иновации, които съчетават поемане на риск и експериментиране;
- Организационна промяна чрез гъвкавост;
- Сливания, които могат да бъдат осъществени по различен начин;
- Финанси – бюджетирание, базирано на резултати;
- Партньорство между бизнеса и държавата с обща цел.

В третата част са разгледани мисиите в действие. Изборът на мисия е свързан с дефиниране на големите предизвикателства, с които обществото трябва да се справи днес. Проф. Мацукато съветва при определяне на мисиите на целенасочената икономика да се залагат по-високи стремежи и те да са свързани с бъдещето на планетата. При избора и при изпълнението на мисията на икономиката авторът поставя специален акцент върху целите за устойчиво развитие и за зелен преход, както и върху ангажирането на гражданите за нейното реализиране. Фокусът е върху мисиите „зелен нов курс“, „иновации за достъпно здраве“ и „стесняване на цифровото разделение“.

Последната, четвърта част на книгата засяга въпроса за преосмислянето на целенасочената икономика като икономика на бъдещето. Проф. Мацукато обобщава седем принципа за нова политика, които произтичат от добрата теория и от добрата практика в икономиката:

- Стойността е колективно създадена.
- Пазарите подлежат на оформяне, а не на фиксиране.
- Организациите имат динамични възможности.

- Финанси – прилага се бюджетирание, базирано на резултатите.
- Разпределението трябва да е основано върху споделяне на рискове и печалби.
- Партньорството трябва да отчита целта и стойността му за заинтересованите страни.
- Необходимо е да се провежда политика на участие чрез поддържане на отворени системи за съвместно проектиране на общото бъдеще.

В заключение проф. Мацукато обобщава, че проблем при осъществяването на идеята за икономическо развитие, подчинено на определена цел, е, че въпреки призивите за промяна практиката не показва особени успехи в това отношение. Причините са, че вместо да се осъзнае необходимостта от промяна в разбирането за самото ядро на бизнес моделите (обусловена от бързото развитие на информационните и комуникационните технологии), както и на веригите на стойността, само се описват последиците. Те се отнасят и до това, че все още обновеното чувство за цел е център единствено на вътрешнофирмените отношения, а не на взаимоотношенията между организациите в икономиката.

Авторът подчертава, че промяната произтича от преосмислянето на различните начини, по които организациите и участниците в икономиката съвместно създават стойност. В този смисъл книгата е посветена на необходимите промени в публичните институции. Поради факта, че държавната дейност в областта на преките инвестиции, косвените субсидии, данъците и регулациите е в центъра на почти всички взаимоотношения, за проф. Мацукато преосмислянето на ролята на държавата означава преосмисляне и предлагане на нови алтернативи за функционирането на капитализма. С това тя отговаря на въпроса кой е правилният път за преодоляване на кризата на капитализма.

Начинът на изложение на проблемите и решенията им прави тази книга интересна не само за теоретици и практики. Тя е приложима и като ръководство как да се „направи“ капитализмът способен да посреща съвременните предизвикателства, поставяйки фокус върху това как да се променят организациите, управленските структури и проектирането на практическите лостове на икономическата политика – инструментите, необходими за изграждане на целенасочена икономика.

Конфликт на интереси

Авторът декларира липса на конфликт на интереси.

Библиографска справка

Mazzucato, M. (2021). *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. Penguin Books, 272 p. ISBN 9780141991689.

Росица Чобанова е доктор на икономическите науки, професор в Института за икономически изследвания при Българската академия на науките, r_chobanova@iki.bas.bg

Rossitsa Chobanova is Dr. Ec. Sc., Professor at the Economic Research Institute at the Bulgarian Academy of Sciences, r_chobanova@iki.bas.bg

Как да се цитира тази статия:

How to cite this article:

Chobanova, R. (2022). Tselenasochenata ikonomika: Rakovodstvo za promyana na kapitalizma (Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism). *Economic Thought Journal*, 67(3), 402-408 (in Bulgarian).